

УДК340.15:349.4(477.8) «1921-1939»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У ГАЛИЧИНІ У СКЛАДІ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ (1772–1918 РОКІВ)

Оксана Лесик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: oksana.lesyk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4512-2338*

Розкрито особливості становлення та розвитку правового регулювання земельних відносин у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 років). Зазначено, що воно відбувалося на основі окремих імператорських патентів, міністерських розпоряджень та інструкцій, а починаючи з 1861 року до них додалися рішення Галицького крайового сейму. Окремого комплексного нормативно-правового акту – земельного кодексу у сучасному розумінні того терміна, який би регулював земельні відносини у досліджуваній час у монархії Габсбургів, не існувало. Лише з часу ухвалення 1811 року Цивільного кодексу вдалося уніфікувати низку аспектів у сфері правовідносин у земельній сфері. Але і в тому випадку Цивільний кодекс 1811 року регулював фактично лише те, що впливало з майнових прав на земельну ділянку, містив низку норм, метою яких виступала охорона прав шляхетської власності.

Після здійснення селянської реформи 1781–1782 років селянин перестав бути кріпаком й опинився під захистом державного права. Селянин посідав оброблюваний ним ґрунт і міг отримувати з нього дохід. Поміщик не мав права його усунути з цієї земельної ділянки, як це було з кріпаком, що виступав фактичною власністю пана. Скасування особистої кріпосної залежності ставило селян на один щабель з іншими громадянами монархії Габсбургів, галицький селянин отримав такі права, як й інші громадяни імперії. Однак до середини ХІХ століття селяни залишалися залежними від пана з огляду на те, що шляхта й надалі продовжувала бути повним власником панських і верховним власником селянських земель.

Австрійське цивільне законодавство визнавало землю необмеженою власністю з правом «уживання» і «надуживання». Утім існувала відмінність у правовому статусі окремих земель. Зокрема, підданий, який посідав ґрунт, не мав права його поділити, віддати під заставу, чи навіть передати у спадок. Водночас і двір (домінія) не мав права цей ґрунт поділити або ж обміняти на інший без урядового дозволу. Також за дозволом уряду двір міг усунути небажаного селянина з ґрунту, але обов'язково посадити на його місце іншого. Обмеження, які стосувалися права власності, посідання чи передачі у спадок після скасування панщини у 1848 році стали значно меншими, оскільки перестали визначатися відносинами панщини. Після скасування влади пана над підданими і перетворенням селян на підданих імператора, держава поставила селян під юрисдикцію публічної влади. Урбаріальні відносини були визнані сферою приватноправових цивільних відносин. Та навіть, попри поступове удосконалення правової бази регулювання права власності на земельну ділянку, користування ґрунтами, здачу в оренду, заставу чи передання у спадок, в земельних відносинах зберігалися і постійно відроджувалися пережитки вотчинного права.

Ключові слова: правове регулювання, земельні правовідносини, законодавство, Галичина, Австро-Угорщина.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2022.75.032>

© Лесик О., 2022

Постановка проблеми. У сучасних умовах значний науково-практичний інтерес становить вивчення та узагальнення історичного досвіду правового регулювання земельних відносин у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 років), що сприятиме розумінню й висвітленню основ історичного розвитку правового регулювання земельних відносин в Україні. Особливу увагу привертає історико-правовий аналіз становлення правового регулювання земельних відносин у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 року).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання становлення правового регулювання земельних відносин у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 років) були висвітлені у працях М. Герасименка, С. Дністрянського, В. Кульчицького, Б. Тищика, І. Бойка, Н. Мельничук та ін.

Метою статті є з'ясування особливостей становлення правового регулювання земельних відносин у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 років), що дасть можливість використати набуті знання та правовий досвід для з'ясування витоків демократичних традицій національного земельного законодавства. Вивчення цієї історико-правової спадщини сприятиме глибшому розумінню захисту права власності та особливостей його правового регулювання, підвищенню ефективності функціонування інституту права власності на сучасному етапі утвердження Української держави. Важливість здійснення цього історико-правового дослідження полягає у доведеності безперервності розвитку правового регулювання земельних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Правові основи регулювання земельних відносин в Австрії (з 1867 року – Австро-Угорщини) закладалися упродовж тривалого часу на основі звичаєвого та кодифікованого цивільного права з урахуванням досвіду окремих європейських країн (Франція, Англія, Німецькі держави). Своєрідний юридичний еклектизм був покликаний сповна врахувати суспільні запити, втім це часто приводило до виникнення в австрійському законодавстві певних суперечностей і колізій. Недарма авторитетний український правознавець Станіслав Дністрянський (1870–1935) слушно зазначав: «Грунтове право австрійське... належить до найбільш спірних в науці й практиці австрійського приватного права. Самі основні проблеми правного обороту ґрунтами є так непевні, теорія та практика в самих основах так хитка, що справді мусимо дивуватися, як було можливо в такій правній непевності видержати більше одного століття» [8, с. 155].

Приєднана внаслідок першого поділу Речі Посполитої 1772 року до монархії Габсбургів Галичина була аграрним краєм із низькою механізацією праці та цілим комплексом нерозв'язаних проблем у сфері земельних правовідносин [57, с. 17]. Ці проблеми накопичилися у час перебування Галичини у складі Польського королівства, а відтак Речі Посполитій (починаючи з 1387 року). Створене австрійцями Королівство Галичини і Володимерії (Königreich Galizien und Lodomerien) – територіально було найбільшим у межах імперії Габсбургів (загальною площею становила більше 83 тис. км² з населенням 2,5 млн осіб), його економічна вагомість в державі була незначною [1, с. 42]. В економічній системі Австрійської імперії, Галичину розглядали як потенційного постачальника хліба для всієї держави [25, арк. 78–81].

Перші кроки австрійської влади в Галичині у сфері сільського господарства можна назвати наведенням елементарного порядку з метою впровадження ефективного господарювання. Значно складнішою виявилася ситуація із врегулюванням земельних правовідносин у Галичині, де спостерігалось значне аграрне перенаселення – помітно більше від інших регіонів тогочасної Європи [63, с. 311]. Губернатор Королівства Галичини і Володимерії А. Перген подав у липні 1773 року імператриці Марії Терезії детальний звіт про економіку краю, звертаючи увагу на

систему поміщицького шляхетського землеволодіння. Особливість ситуації полягала в тому, що селяни, не володіли землею фактично, а «сиділи» на ній (*possessio*) [24, с. 54]. Він відзначав «пан садив селянина земельну ділянку, давав їм худобу, реманент, ліс на хату; в разі потреби навіть сам будував хату, пересаджував його з одної землі на іншу, або забирав у свій фільварок згідно своєї необмеженої волі» [5, с. 41]. Як зауважив професор Францішек Буяк, мешканці Галичини надто мало розумілися на сільському господарстві, не кажучи вже про право, яким регулювалися земельні відносини [50, s. 13]. На нашу думку, такий підхід не зовсім відповідає дійсності, особливо в контексті просвітницької діяльності товариства «Сільський господар». Існуюча ситуація здебільшого задовольняла польську шляхту, якій належала більшість земель, тож ініціатив реформування земельної сфери від неї було годі чекати.

У галицькому селі панувала панщинна система, а в більшості панських маєтків кількість днів відробітку панщини на тиждень сягала до п'яти днів на тиждень. Панщина у державних маєтках (78 днів) була меншою, ніж у приватних (133 дні на рік у літній час) [49, s. 54–55]. Своім імператорським патентом Марія Терезія обмежила панщину у неділю і свята. Панщина, як правило, була звичайна, дарова і допоміжна – шарварки, допомоги, на гвалт. Окрім інвентарних повинностей, селяни були змушені виконувати різноманітні роботи для двору. Відтак, у 1774 році було заборонено поміщикам вимагати від підданих більше, ніж те, що було визначено в інвентарях. Також було заборонено змушувати селян відпрацьовувати панщину в неділі і свята, купувати сіль, пиво, горілку та інші продукти за встановленими при панському дворі цінах [61, s. 290].

З метою впорядкувати земельні відносини у Галичині одним із першочергових завдань залишалось визначення чітких розмірів оподаткування й обмеження залежності селян від власників. Радикальні зміни у цьому напрямі зробив наступний австрійський імператор – Йосиф II (1780–1790). Якщо, за визначенням українського дослідника Іллі Витановича, «патенти Марії Терезії були ще обережні, не раз дуже загальні й неясні та не зрушували підданських прав у самих основах» [4, с. 30], то ініціативи Йосифа II мали далекосяжні наслідки і для сільського господарства, і для становища галицьких селян.

Імператор Йосиф II наважився на скасування кріпосного права (*Leibeigenschaft*), як це зробили раніше деякі німецькі князі. Відбувся світоглядний і правовий злам у ставленні до селянства, спричинений ідеологією Просвітництва [40, с. 19]. Імператорськими патентами 1781–1782 років Йосиф II оголосив звільнення селян від особистої залежності від поміщиків (кріпосного права) і чітко визначив розмір панщини (до тридцяти днів на рік). Кріпосних селян у Галичині налічувалося до 2 млн, або 72 % від загальної кількості усіх селян [12, с. 260]. Патент надавав селянинові право обробляти свій наділ, збувати плоди свого виробництва (без колишньої регламентації, кому саме), а також деякі особисті свободи, як, наприклад, право звертатися зі скаргою на свого пана до суду [35, арк. 1–2].

Імператор також видав патент, який врегулював механізм вирішення суперечок між панами і їхніми підданими. За документом першою інстанцією для розгляду скарг підданих визнавалась панська домінація. Незадоволений результатом оскарження, селянин володів правом звертатися до окружної влади, до губернатора і навіть у віденську придворну канцелярію [70, s. 5]. І лише після того, 5 квітня 1782 року Йосиф II оприлюднив патент, яким скасовувалася особиста кріпосна залежність селян у Галичині і надавав їм базові громадянські права [71, s. 55].

У Галичині в складі Австрійської монархії за аналогією з чеськими і австрійськими землями встановлювалося помірне підданство. Це, на думку українського

дослідника історії права Бориса Тищика, було «розумним спадковим підданством», котре давало селянам особисту свободу і право вільного пересування у певних межах [42, с. 42]. Селянин за цим патентом отримав право одружуватися без дозволу пана, залишити помістя пана і оселитися, де вони захочуть, або знайти нову службу. Навчатися ремесла можна було також без окремої грамоти на звільнення [35, арк. 1–2]. В юридичних тонкощах патенту селянин не міг зорієнтуватися, проте добре усвідомлював, що він тепер не панський, а цісарський підданий, а його повинності випливають з користування надільною землею [5, с. 135].

Упродовж 1785–1788 років в Австрії складався перший загальний земельний перепис – поземельний кадастр*, відомий як Йосифінська метрика (за іменем імператора Йосифа II) [68, s. 43]. Запровадження такого кадастру визначалося потребою в отриманні відомостей про землю як джерело багатства й оподаткування [1, с. 53]. Австрійський кадастр був детальним переписом й оцінкою наявних земель. У результаті обміру складався протокол земельних вимірів, де зазначали земельні ділянки із вказуванням їхнього номеру, розміру (у сажнях), площі та дохідності [41, с. 13].

Після скасування кріпосної залежності селян у Галичині та кадастрової реформи було ухвалено низку інших розпоряджень і патентів, що регулювали сферу земельних відносин [31, с. 71]. Нововведення стосувалися відповідальності панів за обмеження та порушення прав селян, додаткових повинностей, врегулювання панщини у непогодні дні [67, s. 115] (ситуація, коли селянин міг відпрацювати дні панщини у полі в погодні дні замість непогодних). Влада скасувала патримоніальне судівництво панів щодо селян і впровадила посади спеціальних суддів – юстиціаріїв, які мали займатися судовими справами селян. Однак і надалі поміщики оплачували їхню діяльність і ті виступали фактично їхніми уповноваженими [66, s. 4].

Для Галичини 16 червня 1786 року затвердження «Роботпатент»*, що підтверджував попередні розпорядження у сфері земельних відносин, будучи своєрідним кодексом земельного права для Королівства Галичини і Володимирії (складався з 84-х статей). Документ чітко розмежовував підданські та двірські землі. Було визначено правову межу між землями – панською (домініальною, табулярною) і селянською (рустикальною), утворюючи тим непорушний селянський земельний фонд, з якого в майбутньому не можна було передавати землю до фільваркових ґрунтів. Усі землі, що станом на 1 листопада 1786 року перебували в користуванні селян, оголошувались навечно селянськими. Селяни отримали право успадкування ґрунтів. Після смерті господаря пан мав передати земельну ділянку одному із синів покійного. Однак селянин не міг оброблювану ним землю продати, заставити чи дарувати. Та попри все, цим документом було закладено основи сталого селянського землекористування [52, s. 14]. «Роботпатент» задумувався як тимчасове розпорядження, проте через відкладення земельної реформи його положення діяли аж до середини XIX століття [30, с. 115].

Імператорський патент 1786 року, який до середини XIX століття був головною правовою підставою господарських відносин селян із двором, кодифікував і доповнив попередні постанови стосовно повинностей. Було ліквідовано низку данин: комірне, куничне, десятину від овочів і тютюну, данину для урядників.

---

* Термін «кадастр» походить від латинських слів «caput» – «податковий предмет, голова» та «capetastrum» – «опис податкових предметів». Спочатку під кадастром розуміли книгу, яка містила відомості про предмет оподаткування, згодом – точний облік земель і їхня оцінка як об'єкт господарювання й оподаткування.

* Роботпатент (Robot-Patent), де Robot – популярна назва панщини німецькою мовою.

Найважливіша постанова стосувалася тижневих днів панщини, яку обмежено трьома днями тяглої панщини для кметів (заможних селян) і 12 днів піших у рік для халупників і комірників. Встановлено тривалість робочого дня у 12 годин влітку і 8 годин узимку [33, арк. 10–14].

Скасування особистої залежності селян можна трактувати як початок «нової ери» земельних правовідносин у селі, а відносини між паном і селянином як добровільні приватно-правові зв'язки, з яких виникли підданські зв'язки – Untertansverband (nexus subditelae) [65, s. 12; 69, s. 82–83]. Ліквідуючи кріпосну залежність, реформи залишили недоторканим прикріплення селян до землі. Селянин переставав бути підданим пана, але залишався підданим маєтку (Gutsuntertan). Такий стан справ зберігався аж до середини XIX століття. Австрійський правознавець Моріц Дрдацький скептично відзначав, що суть відносин між земельними власниками і підданими не так змінилася, скільки була модифікована [54, s. 81].

У 1817 році австрійський уряд ухвалив рішення про тимчасове використання йосифінського земельного кадастру. Щоправда, до нього було внесено зміни, які відбулися у праві власності на земельну ділянку, визначенні розмірів земельних наділів і дохідності за період з 1788 року. Цей кадастр отримав назву провізорного францисканського кадастру (його також називають «постійним») [41, с. 14]. Назву постійного кадастр отримав через те, що передбачалося встановити тверду оцінку землі, яка не повинна була змінюватися. Проте вже у другій половині XIX століття (а саме 1868 року) дані кадастру застаріли і до нього довелося вносити зміни. Передусім це стосувалося нових способів отримання планово-картографічних матеріалів, проведення ґрунтових обстежень. Нерідко виникали ситуації, коли реальне розташування ґрунтів не відповідало позначкам на кадастрових картах [44, с. 153]. Францисканська метрика стала другим поземельним кадастром Галичини, складеним упродовж 1819–1820 років [53, s. 128–129].

Австрійський кадастр проводився за системою парцел. За окрему парцелу вважалася частина ґрунту (ділянка), розмежована парифікатом (parufikat) – рови, дороги та ін. або ж окреслена загородою – плотами чи парканами. Нерухомість становила окремий предмет володіння. Оподаткуванню підлягали усі земельні ділянки, придатні до рільництва, як і будинки, розміщені на них [58, s. 159–162]. У 1828 році в Галичині запроваджено новий земельний кадастр під назвою «дефінітум», який діяв аж до початку Другої світової війни. Оцінювання землі проводили за 15-річним чистим доходом. Виділялося п'ять класів ґрунтів, рілля належала до трьох класів – третього, четвертого і п'ятого [41, с. 14]. Назагал, основні складники нового земельного кадастру були аналогічними до тих, що містилися у Йосифінській і Францисканській метриках. Крім того, за австрійського імператора Франца I (1792–1835) розглядалося питання надання права на перехід селян: якщо за Йосифа II це питання трактували як проблему права селян, то на той час, радше як обмеження цього права. За Франца I було видано патент, яким санкціоновано дії шляхетства, спрямовані на збереження його суспільно-політичного становища [20, арк. 8–12]. Відповідно, це вело до збільшення розмірів панських земель і селянської панщини, а також до обмеження прав і свобод простого галицького селянина. Отже, австрійські реформи в сфері сільського господарства і земельних правовідносин наприкінці XVIII – початку XIX століть гарантували селянське землеволодіння і захистили його від посягань поміщиків. Вони окреслили межі селянського господарства, самої селянської громади та визначили їх місце у структурі та функціонуванні держави аж до середини XIX століття. На нашу думку, такі заходи безумовно покращили ситуацію, але не вирішили проблеми в цілому.

Чергові зміни у правовому регулюванні земельних відносин у Галичині відбулися після революції «Весни народів». У березні 1848 року в Австрійській імперії розпочалася революція, учасники якої домагалися проголошення громадянських прав і свобод, ліквідації пережитків ще епохи Середньовіччя. Під впливом народних вимог і політичної кон'юнктури імператор Фердинанд I пішов на певні політичні поступки і 25 квітня 1848 року підписав першу конституцію для всієї Австрійської імперії. Конституція залишала монархічно-конституційні порядки, однак впроваджувала обмежені демократичні права і свободи громадян, декларуючи розподіл влади на три гілки – виконавчу, законодавчу і судову [72].

В умовах революції активізувалися селянські рухи, представники яких з-поміж іншого порушували питання регулювання земельних відносин. Питома вага панщини у 1845 році складала 83,2 % усіх повинностей; натуральна данина – 10,8 %; чинш – 6 % [12, с. 261]. Природні катаклізми (повені, розливи річок і як наслідок знищення великих площ посівів) та селянський виступ у лютому-березні 1846 року селян Західної Галичини підштовхнули східно-галицьку шляхту і центральну владу до рішучіших дій у напрямку реформування земельного законодавства [54, с. 81]. Упродовж 1846–1847 років були скасовані окремі другорядні селянські повинності, зокрема підводна повинність, робота за примусовим наймом. Окрім того, частково зменшено розмір панщини – на 27 %, не значно розширено право селян щодо їхніх земельних наділів [43, с. 192].

Галицькі громадські діячі сходилися на думці, що селянин вороже налаштований проти будь-яких реформ і виступає поборником приватної власності. Галицький громадський діяч В'ячеслав Будзиновський наводив приклади з історії, коли селянські антиреволюційні бунти у Франції або Німецьких державах зводили нанівець багато прогресивних на той час починань: «В Галичині, на першу вість о польськїм повстаню (мова про повстання 1846 року), вхопив руский і польський хлоп за цїп і косу, щоб примірно покарати ворохобників, що важилися підняти руку против цїсаря – того батька утисненого народу!» [3, с. 8].

У 1848 році під час революції постав представницький орган галицьких українців – Головна Руська Рада, а в поляків – Центральна Рада Народова. У своїй петиції до імператора від 18 березня 1848 року Польський комітет зажадав не тільки впровадження польської мови для шкіл, судів і адміністративних органів краю, але й скасування панщини. Як відзначав згадуваний уже І. Витанович, «треба знати, що цю петицію укладали гарячі польські львівські міщани-газетярі й адвокати, які панщини не мали й їх нічого не коштувало її підданім дарувати. Вони агітували теж у тій справі між шляхтою, але дідичі не спішилися сповнювати мрій міських патріотів і про дарування панщини не хотіли чути» [4, с. 39]. Водночас Головна Руська Рада знехтувала питаннями соціально-економічного розвитку і захисту прав селянства. Рада послідовно захищала інтереси права греко-католицької церкви й духовенства, ініціювала культурницько-просвітницькі проекти та, водночас, звернути увагу на соціальне невдоволення основної маси свого народу не спромоглася. Це при тому, що час від часу до неї зверталися селяни зі скаргами на поміщиків, посесорів або ж мандаторів [6, с. 59].

Намісник Галичини граф Франц Стадіон 5 квітня 1848 року спеціальним циркуляром обмежив право поміщиків у вирішенні питання про панщину. Він вимагав від землевласників, які добровільно відмовляться від панщини, надати окружним староствам свідоцтва про те, що посілість вільна від боргів. Після свого призначення у 1846 році намісником Галичини, він намагався втихомирити надмірні польські амбіції, підтримуючи як протипагу українські вимоги. Польська істо-

ріографія, зокрема авторитетний дослідник історії права Станіслав Гродзіцький, стверджує, що у справі галицького селянства Ф. Стадіон діяв винятково на власний розсуд [54, s. 271].

Антипоміщицькі виступи селян посилювали тривогу галицької адміністрації і граф Стадіон доповідав у Відень, що чиновники завжди помічали емісарів, які підмовляють селян проти шляхти й уряду: «Селянин наразі спокійний, але стежить за кожним кроком ненависної йому шляхти, прикидається відданим уряду, проте на його допомогу не варто розраховувати... Гаслом селян буде не підтримка, відновлення спокою і порядку, а лише вбивства і спустошення» [15, с. 83]. Але вже в іншій доповідній записці Стадіона спостерігаємо його розсудливість і тверезу оцінку ситуації, що полягає у рекомендації скасувати панщину. Він був певним, що галицьке селянство не лише не є надійною опорою влади, а може стати елементом соціального збурення [22, арк. 53].

Ініціативи галицької шляхти і боязнь повторення повстання 1846 року (як це сталося у Кракові) змусили австрійський уряд дати вказівку губернатору Галичини негайно оголосити про скасування панщини за викуп [29, с. 46]. Правник Кость Левицький, характеризуючи скасування панщини, трактував цю подію як заслугу Відня і ставив під сумнів заслуги польської шляхти: «Поляки (шляхта) не були вдоволені з цього, що австрійське правительство знесло панщину та пятнували той акт як інтригу Австрії, покликуючися на те, що вони вже перед постановили дарувати панщину. З боку Австрії був се акт самооборони, щоби приєднати собі нарід хліборобський і не допустити його до участі в польських повстаннях» [17, с. 13].

17 квітня 1848 року імператор підписав патент про скасування панщини, оприлюднення якого відбулося через декілька днів. У Львові документ вперше було оголошено 14 травня 1848 року: «По селах роз'їздили цісарські урядники, відчитували патент і накликували селян до вдячності й вірності цісареві за цю ласку» [4, с. 40]. Видаючи цей документ, австрійська влада декларувала мету «зміцнення і піднесення добробуту краю» [23, с. 42]. Крім того, невідповідність між розмірами повинностей і селянським землекористуванням було визнано перешкодою для досягнення соціальної гармонії й економічної ефективності. Характерно, що в преамбулі також зазначалося, що прийняття документу стало можливим після багатьох звернень власників маєтків у Галичині, які зі своєї доброти просили про «дарування панщини селянам» [56]. Квітневий патент передбачав повне відшкодування земельним власникам втрат від скасування панщини: дві третини втрат повинна була відшкодувати держава, тоді як одну третину зараховували у формі компенсації за звільнення «підданих» [46, арк. 27–28]. Спосіб компенсації землевласникам не був чітко прописаний, що створювало можливості для різного роду маніпуляцій і судових зловживань.

Земельна реформа не вирішила усіх проблем, передусім питання сервітутів. Сервітути (лат. *servitus* – повинність, зобов'язання) звичаєве, а згодом встановлене право користуватися (частково або спільно) чужою власністю. Найбільшого поширення в Австрійській державі набули земельні або ґрунтові сервітути, що полягали у праві власника земельної ділянки користуватися вигодами сусіднього земельного наділу. Головними земельними сервітутами визначалися: 1) право утримування на чужому ґрунті стежки, вигону худоби або переїзду; 2) черпання (забір) води; 3) випас худоби; 4) вирубування дерева, збирання сухого листя, жолудів та хмизу; 5) полювання, риболовлі; 6) копання піску, ламання каміння [27, с. 218]. Один ґрунт (земельний наділ) міг бути одночасним сервітутом для декількох чи більше осіб. Наприклад, не існувало жодної перешкоди для права переїзду через якийсь

конкретний земельний наділ. У випадку, коли ґрунт, обтяжений сервітутом, збільшувався або зменшувався – це не впливало на значення сервітуту, бо він залишався й надалі. Щоправда, функціонував принцип, згідно з яким шанувалася власність обтяженої ділянки, й у випадку сумніву, сервітут належало не побільшувати, а зменшувати. Жоден сервітут не міг бути довільно відокремлений від службової (сервітутної) речі, так само як і перенесений на іншу річ чи особи. Право переїзду через один ґрунт не давало автоматичного права переїзду через інший ґрунт [27, с. 218].

Селяни могли розраховувати лише на деяку компенсацію за сервітути. Що більше, відразу після скасування панщини поміщики часто позбавляли селян навіть тих сервітутів, якими вони продовжували користуватися. Оформивши ще раніше в земельних метриках громадські ліси і пасовища як свою власність, вони забороняли селянам сервітути під тим приводом, що опікунські повинності поміщиків відмінені зі скасуванням панщини [16, с. 19]. З 1853 року уряд відокремив розгляд сервітутних справ від індемнізації і вони стали предметом окремого законодавства [37, арк. 23]. Щоправда, зауважимо, що обов'язковою умовою сервітуту є право користування: якщо селянин не користувався угіддям, обтяженим сервітутом, то його позбавляли цього права.

Сервітути були причиною загострення суперечностей між селянами і табулярними власниками. У руках останніх перебувало 98 % усіх лісів, 32 % пасовищ і 25,8 % лук, право користування якими селяни мали або викупити, або зовсім його позбутися [5, с. 297]. Якщо до 1848 року селяни головно виступали проти панщини, то після – проти сервітутів. Аналіз архівних матеріалів дає підстави стверджувати, що в Галичині досить часто траплялися суперечки на ґрунті розмежування сервітутних прав. Це могли бути суперечки між окремими громадами, між власником і громадою (наприклад, суперечка між громадою с. Білка Шляхетська і землевласником с. Германів 1840–1848 років; суперечка громади с. Мальчиці із місцевим землевласником у 1849–1858 роки) [21, арк. 14; 38, арк. 3] та багато інших. Судові процеси стосовно права сервітутів зазвичай завершувалися не на користь селян: за весь час із 32 тис. справ їм вдалося виграти лише близько 2 тис. [5, с. 297].

Відомий правник Кость Левицький пропонував правове вирішення сервітутної проблеми, яке складалося з двох кроків: скасування імператорського патенту 1853 року і передання сервітутних справ на розгляд звичайних судів, а не спеціальних комісій [18, с. 28]. Ліквідацією сервітутів займалися спеціальні комісії і цей процес затягнувся до 1890 року. Якщо одні локальні комісії займалися підготовкою, то інші на основі зібраних даних ухвалювали відповідні постанови, які могли бути оскаржені у Міністерстві внутрішніх справ. Після вирішення основної частини сервітутних справ комісії припинили свою діяльність. Їхні компетенції згідно з крайовим законом для Галичини від 24 березня 1895 року були передані судам і політичним органам влади.

У вересні 1848 року рейхстаг Австрії ухвалив закон про скасування панщинних повинностей за відшкодування – індемнізацію [28, с. 83]. Утім, фонд індемнізації був вирахований лише через декілька років [34, арк. 40]. Імператорський патент не визначив вартості панщини і всіх підданських данин у грошах на основі податкового виміру, які пани мали отримати як відшкодування. Замість того організовувалася спеціальна комісія на чолі з губернатором, що мала визначити суму компенсації за втрату панщини [36, арк. 18]. Іван Франко з цього приводу писав: «Чи звалимо весь тягар індемнізації на край, чи на державу, чи поділимо

його між ними на рівні, чи на нерівні часті, для селян се все одно: с'як чи так, а понести той цілий тягар мусять вони своєю працею» [47, с. 119–120].

У патенті від 17 квітня 1848 року не було чіткого розмежування між селянськими і панськими землями. Скасування поділу власності на верховну і підлеглу та поділу земель на панські та селянські ставили власників в однакове становище щодо права на земельну ділянку [23, с. 42]. Патент про заборону приєднувати селянські ґрунти до панських часто порушувався, особливо у період 1817–1819 і 1846–1849 років, коли багато селянських земель і пусток було прилучено до двірських ґрунтів.

Характерною рисою землеволодіння у Галичині було т. зв. «черезсмужжя» – ситуація, коли один власник володів декількома дрібними ділянками на незначній віддалі. Особливо гострою ця проблема була у Східній Галичині, де один власник мав право мати до 20-ти ділянок, віддалених одна від одної. Довгі, але вузькі ділянки (інколи навіть 1 м), у краї стали типовими [51, s. 151]. Австрійський уряд певний час зводив зведення розрізаних ділянок (парцел) одного власника в одну ділянку, оскільки це було пов'язане з грошовими витратами [16, с. 30]. Лише 1869 року було прийнято закон*, який надавав дозвіл на обмін земельними ділянками з метою ліквідації «черезсмужжя». Передбачалася і примусова комасація (ліквідація «черезсмужжя») у разі проведення робіт державного значення, як-от будівництво доріг, залізниць. Утім результати комасації нівелювалися подрібненням земельних ділянок при спадкуванні [13, с. 73–74].

7 червня 1883 року був прийнятий Закон про комасацію (з'єднання земельних ділянок). У ньому, зокрема, передбачалося право комасації земельних ділянок за участі представників влади і згідно з чинним законодавством. Ґрунти, які вже хоч раз комасувалися згідно з цим Законом, могли підлягати новій комасації, але тільки в надзвичайних випадках (наприклад, з метою запобігання наводнення) [10, с. 723]. «Галицький комасаційний закон» від 9 грудня 1899 року був важливий з огляду на визначення, що вважати «рільними ґрунтами». Так, стаття 2 документа гласила (стиль викладу збережено): «Рільними ґрунтами вважаються... ріллі, луки, пасовиська, городи на полі, хмільярні та межі, дальше дороги, перегони (себто дороги до перегону худоби), рови, багна й нежитки, без різниці, чи засаджено на сих ґрунтах дерева, чи ні... Рівні з рільними ґрунтами є крім сього в розумінні сього закону... відокремлені лісні парцелі, зарослі...» [10, с. 729]. Проте, за підрахунками Івана Монолатія, політикою ліквідації «черезсмужжя» владі вдалося досягти не багато [26, с. 176]. Вкрай критично оцінював заходи влади стосовно комасації й І. Франко, який писав: «[Від] Проекту комасації ґрунтів... дехто надіявся Бог зна якого добра... Той проект, на подобу того пана в Євангелії, маючому дає ще більше, ніж він має, а немаючому відбирає й те, що має» підносить дохідність ґрунтів того, хто має їх багато, а зменшує дохідність того, хто має мало, бо з конечності самого комасаційного процесу викидає його за периферію більших комплексів, звичайно на ґрунти найменше родючі. А хто з селян не має ніяких ґрунтів, як прим. Халупники, той і комасувати не матиме що і тому жодна комасація не допоможе» [48, с. 569].

Підставами для набуття права власності в австрійському законодавстві були присвоєння, прирощування та передача майна. Без законного способу набуття і правових підстав, жодна власність не могла бути набута. Правовою підставою для заволодіння «нічиєю» (безгосподарною) річчю, виступала свобода людини вилу-

* 7 червня 1883 року в Австро-Угорщині ухвалено новий патент про проведення комасації, а 9 грудня 1899 року прийнято крайовий патент для Галичини.

чати такі речі з їх природного стану. Таким способом вважалося присвоєння, після чого особа набувала у власність річ з метою чинити з нею як із власною річчю [2, с. 276]. У випадку порушення процедури купівлі-продажу земельну ділянку судовим рішенням могли повернути її першому власнику (приклад, повернення громадянці Марії Новаторській земельної ділянки в с. Унятичі, проданої у вересні 1857 року Юркові Соломці) [39, арк. 3–3 зв.].

Без запису у ґрунтову книгу фактично неможливо було підтвердити жодних прав на земельну ділянку (запис слугував способом підтвердження). Ґрунтові книги передбачали запис земельних ділянок і їхніх власників. Вони склалися з головної книги (іпотечна інформація та зміни у ній, речові права) і підбірки документів (заяви на запис, судові рішення). Записи поділялися на: 1) інтабуляції; 2) пренотації (неповна тимчасова інтабуляція); 3) аднотації (запис суперечки щодо нерухомості). Предметом записів могли слугувати речові права, зокрема право власності, застави, сервітуту, викупу, оренди [7, с. 31]. Співвласність могла бути вписана лише у певних частинах, наприклад, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ тощо, а поділ передбачав окремий запис в ґрунтовій книзі [62, с. 192]. У ґрунтову книгу могли бути вписані певні примітки для кращого розуміння, зокрема щодо обмеження користування тією чи іншою земельною ділянкою (часто у примітках зазначали виставлення на ліцитацію) [33, арк. 10–14, 33].

25 червня 1871 року австрійський парламент ухвалив окремий Закон про ґрунтові книги, у якому закріплювалося право власності на нерухомість, зокрема на земельну ділянку, а також зобов'язання, що виникали на основі цього права. Особа, яка набувала чи передавала право на нерухоме майно, була зобов'язана клопотати про зміну записів у ґрунтових книгах [60, с. 6]. Заборонялося у ґрунтових книгах робити виправлення. Необхідні поправки можна було вносити лише під час самого запису, а якщо виникла така потреба пізніше – то лише за окремим рішенням табулярного суду [11, арк. 2–5].

Оскільки індемнізація після селянської реформи 1848 року перевищувала вартість паншинних повинностей, виникнення класичних фермерських (ринкових) відносин у сільському господарстві Галичини ускладнювалося. Відповідно й право оренди набуло поширення лише в останній чверті XIX століття. Поміщик міг вести господарство тільки на старій, панщинній основі або віддавати землю в оренду безземельним і малоземельним селянам, для яких метою виробництва був не прибуток, а здобуття засобів для прохарчування [5, с. 297]. У Галичині набули поширення натуральна і відробіткова оренди. За оренду пасовища селяни відробляли у жнива по 10 робочих днів за одну голову робочої худоби. Таку оренду поміщики розцінювали як простий спосіб забезпечення своїх маєтків робочою силою. Значно рідше спостерігалася оренда селянських земель. Здебільшого землю здавали селяни, які заборгували гроші [9, арк. 16, 27].

Підставою для обмеження або ж припинення права власності на земельну ділянку були порушення у сфері землекористування, базовим з-поміж яких виступала процесуальна неправоздатність однієї зі сторін [19, с. 6]. Австрійський цивільний кодекс 1811 року визначав перелік таких порушень, які були конкретизовані у Законі про охорону полів (земель) від 17 липня 1876 року, який також регулював земельні відносини, зокрема, охорону та використання земельних ділянок [14, с. 46]. Тож, серед порушень, визначених законодавчо, належали: 1) ходіння, їзда верхи або запрягом через городи, ріллю, луки та інших ґрунтах, позначених спеціальними заборонними знаками (таблиці і заборонаю, рови, огорожі); 2) неправомірне усунення або пошкодження огорож, таблиць із заборо-

нами або остерігаючих знаків; 3) самовільне творення стежок чи доріг на полі; 4) самовільне заорювання або інше ушкодження встановлених польових доріг, стежок; перенесення або усунення граничних знаків; 5) неправомірне зривання квітів, овочів або листя з дерев; обривання колосся та іншого роду рослин на управлених полях; 6) неправомірне копання піску, каміння та збирання на чужих ґрунтах листя й упалих зрілих чи незрілих фруктів; 7) неправомірне складання каміння, нечистот або сміття на чужі ґрунти або дороги; 8) неправомірне вживання чужих знарядь праці, полишених у полі, укривання цього факту, їхнє ушкодження; 9) самовільне розкидування чужих куп землі, гною, полукипків збіжжя, копиць або скирт сіна, соломи; 10) розкладання вогню на чужому полі (так само порушенням вважалося розкладання вогню на своєму полі, коли з цього може виникнути небезпека для чужої земельної власності); 11) залишення і пасіння без догляду худоби поза обгородженими місцями, коли можна завдати шкоди чужій власності; 12) збирати колосся дозволялося тільки за дозволом власника (вночі це категорично заборонялося) [27, с. 661].

Суд реєстрував зміни права власності у ґрунтових книгах, повідомляючи про це відповідальних за кадастр чиновників з метою внесення правок до кадастрових книг. На підставі спеціального міністерського розпорядження про обов'язки судді при перевірці поданих документів задля внесення запису до ґрунтових книг від 26 березня 1916 року (№ 83) визначалося три головні кроки: 1) перевірити, чи посілість не записана до іншої ґрунтової книги; 2) з'ясувати, чи подані документи відповідають вимогам оформлення; 3) чи наявні сумніви щодо правової здатності сторін договору (наприклад, чи усі повнолітні) [8, с. 180].

Починаючи з 1868 року у монархії Габсбургів законодавчо дозволявся необмежений поділ наділів та торгівля землею, що спричинило розвиток малоземелля у Галичині. Малоземельний характер селянських господарств призвів до того, що близько половини з них виявилися нерентабельними [2, с. 266]. Кількість селянських наділів збільшилася, зате їхня площа суттєво зменшилася. Водночас намітилася тенденція до зростання частки табулярної власності у торговельному обігу. З 1852–1856 років до 1902 року площа табулярної земельної власності у Східній Галичині зменшилася з 2 461 263 га до 2 229 469 га, головною причиною чого виступала компенсація селянам за їхні сервітути на поміщицьких землях [27, с. 661]. Упродовж 1879–1889 років було проведено 2 713 операцій купівлі-продажу табулярної власності на суму 90 920 зол. рин.; у 1890–1900 роках – 5 780 операцій на суму 234 323 зол. рин. [16, с. 56].

Проблеми спадкового права селянина на земельну ділянку, на переконання В. Стися, залишалася однією з ключових у селі [64, с. 100]. У суспільстві існувало усвідомлення, що стабілізація земельних відносин потребувала перетворення несталоного селянського землекористування у спадкове. Австрійська юрисдикційна норма 1895 року передбачала розгляд спадкових справ повітовими судами, однак, коли справа торкалася табулярного майна (землі), то її розглядав окружний суд. Якщо певний громадянин помер за кордоном, то спадкову справу розглядав суд, який в останніх роках перебування померлого в краї був для нього загальним судом. У випадку, коли не було визначено такого суду, то справа переходила до суду, в окрузі діяльності якого були розташовані землі, що належали до спадку [27, с. 225].

Часто до продажу земельних ділянок штовхали фінансові труднощі, і могло трапитися, що один власник масово спродував свої земельні маєтки. Такий приклад знаходимо в архівних матеріалах, пов'язаних з родиною Любомирських. Зокрема, у 1912 році Андрій Любомирський оформив продаж земель у с. Скавина

докторові Людовіку Межеві, а 1913–1914 роки він разом із Юрієм-Рафаїлом Любомирським продали земельні мастки Городенківського ключа (нині Івано-Франківської області) [32, арк. 3; 45, арк. 1–14, 18–20]. Проте у Галичині залишалося чимало великих землевласників (переважно польських), крім Любомирських. Це, зокрема, барон Лібіг (113 400 моргів), Р. Потоцький (84 885 моргів), архієпископ Стефан (79 967 моргів), Гредель-Задік (68 726 моргів), Поппер (58 468 моргів), А. Потоцький (45 239 моргів), Дідушицький (42 829 моргів), Бадені (40 745 моргів) [26, с. 176].

На переконання Івана Монолатія, наприкінці XIX – на початку XX століть у Галичині почала складатися несприятлива етносоціальна ситуація, що проявлялося зокрема і в земельному питанні. Так, посилилася колонізація Східної Галичини польськими поселенцями з інших регіонів Австро-Угорщини. Крайова влада, яка з 1867 року перебувала під впливом польських елементів, намагалася лобювати земельні інтереси прибулих, що суперечило інтересам українців, котрі абсолютно переважали у сільській місцевості Східної Галичини. Упродовж 1890–1910 років через т. зв. колонізаційну парцеляцію до східної частини Галичини прибуло бл. 230 тис. осіб [26, с. 177].

Висновки. Правове регулювання земельних відносин у Галичині упродовж 1772–1918 років відбувалося на основі окремих імператорських патентів, міністерських розпоряджень та інструкцій, а починаючи з 1861 року до них додалися рішення Галицького крайового сейму. Окремого комплексного нормативно-правового акту – земельного кодексу у сучасному розумінні того терміна, який би регулював земельні відносини у досліджуваній час в монархії Габсбургів не існувало. Лише з часу ухвалення 1811 року Цивільного кодексу вдалося уніфікувати низку аспектів у сфері правовідносин у земельній сфері. Але і в тому випадку Цивільний кодекс 1811 року регулював фактично лише те, що впливало з майнових прав на земельну ділянку, містив низку норм, метою яких виступала охорона прав шляхетської власності.

Після здійснення селянської реформи 1781–1782 років селянин перестав бути кріпаком й опинився під захистом державного права. Селянин посідав оброблюваний ним ґрунт і міг отримувати з нього дохід. Поміщик не мав права його усунути з цієї земельної ділянки, як це було з кріпаком, що виступав фактичною власністю пана. Скасування особистої кріпосної залежності ставило селян на один щабель з іншими громадянами монархії Габсбургів, галицький селянин отримав такі права, як й інші громадяни імперії. Однак до середини XIX століття селяни залишалися залежними від пана з огляду на те, що шляхта й надалі залишалася повним власником панських і верховним власником селянських земель.

Австрійське цивільне законодавство визнавало землю необмеженою власністю з правом «уживання» і «надуживання». Утім існувала відмінність у правовому статусі окремих земель. Зокрема, підданий, який посідав ґрунт, не мав права його поділити, віддати під заставу, чи навіть передати у спадок. Водночас і двір (домінія) не мав права цей ґрунт поділити або ж обміняти на інший без урядового дозволу. Також за дозволом уряду двір можна було усунути небажаного селянина з ґрунту, але обов'язково посадити на його місце іншого. Обмеження, що стосувалися права власності, посідання чи передачі у спадок після скасування панщини у 1848 році стали значно меншими, оскільки перестали визначатися відносинами панщини. Після скасування влади пана над підданими і перетворенням селян на підданих імператора, держава поставила селян під юрисдикцію публічної влади. Урбаріальні відносини були визнані сферою приватноправових цивільних

відносин. Та, навіть попри поступове удосконалення правової бази, регулювання права власності на земельну ділянку, користування ґрунтами, здачу в оренду, заставу чи передання у спадок, в земельних відносинах зберігалися і постійно відроджувалися пережитки вотчинного права.

Список використаних джерел

1. Бойко І. Й. Галичина у державно-правовій системі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918): навч. посібник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. С. 42, 53.
2. Бойко І. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX ст.): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів]. Київ : Атіка, 2013. С. 266, 276.
3. Будзиновський В. Хлопська посілість в Галичині і новочасні суспільно-реформаторські змагання. Львів : З «Народної Друкарні» В. Манецкого, 1895. С. 8.
4. Витанович І. Селянська доля від часів Хмельниччини до 1848 р. Історія українського селянства. Частина II. Львів : Накладом «Самоосвіти», 1936. С. 30, 39, 40.
5. Герасименко М. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства. Київ : Видавництво Академії Наук Української РСР, 1959. С. 41, 135, 297.
6. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / за ред. О. Турія. Упорядн. У. Кришталович та І. Сварник. Львів : Інститут Історії Церкви УКУ, 2002. С. 59.
7. Дністрянський С. Табулярне засиджене. Львів : Б.в., 1910. С. 31.
8. Дністрянський С. Річеве право. Прага : Український університет, 1923. С. 155, 180.
9. Договори, квитанції, заставні документи та ін. про оренду державних маєтків. *ЦДІАЛ України*. Ф. 160. Оп. 6. Спр. 219. Арк. 16, 27.
10. Додаток. Окремі земельні закони. Дністрянський С. *Цивільне право*. Том I. Відень : [Накладом автора], 1919. С. 723, 729.
11. Інструкції і директиви Міністерства землеробства. *ЦДІАЛ України*. Ф. 146 («Галицьке Намісництво, м. Львів»). Оп. 72. Спр. 67. Арк. 2–5.
12. Історія держави і права України : підручник. В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін.; за ред. В. Д. Гончаренка. Харків : Право, 2013. С. 260, 261.
13. Козьмук П., Козьмук А. Державна реєстрація земельних ділянок, іншого нерухомого майна та прав на них. Чернівці : Букрек, 2004. С. 73–74.
14. Коритко Л. Організаційно-правові засади діяльності суб'єктів господарювання Східної Галичини та Буковини в складі Австро-Угорщини. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. С. 46.
15. Косачевская Е. Восточная Галиция накануне и в период революции 1848 г. Львов : Издательство Львовского университета, 1965. С. 83.
16. Кравець М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. Львів : Видавництво Львівського університету, 1964. С. 19, 30, 56.
17. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. Львів : З друкарні оо. Василян у Жовкві, 1927. С. 13.
18. Левицький К. Наші сервітути. *Часопись правнича*. Львів. 1895. Рочник V (За перший чверть). С. 28.
19. Левицький К. Про неважність в новім процесі цивільнім. Львів : Накладом НТШ, 1900. С. 6.
20. Листування з імператором Францом I, Надвірною канцелярією та ін. про проекти економічного і політичного піднесення Галичини. *ЦДІАЛ України*. Ф. 146 («Галицьке Намісництво, м. Львів»). Оп. 7. Спр. 749. Арк. 8–12, 53.
21. Листування з Львівським окружним управлінням про урегулювання прав користування земельними ділянками між общиною с. Білка Шляхетська і землевласником с. Германів. *ЦДІАЛ України*. Ф. 146 («Галицьке Намісництво, м. Львів»). Оп. 87. Спр. 216. Арк. 14.

22. Листування з Надвірною канцелярією про розгляд питань щодо сплати податків, відробітку панщини тощо. *ЦДІАЛ України у м. Львові*. Ф. 146 («Галицьке Намісництво, м. Львів»). Оп. 5. Спр. 2949. Арк. 53.
23. Мельничук Н. Зміни у правовому регулюванні земельних відносин у Галичині під впливом революції 1848 р. в Австрійській імперії *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 2(II). С. 42.
24. Мельничук Н. Передумови земельних реформ а Австрійській монархії за Марії Терезії та Йосифа II та їх поширення у Галичині. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 41, 42, 54.
25. Меморіал губернатора про політичне і соціально-економічне становище Галичини в час її приєднання до Австрійської імперії. *Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАЛ України)*. Ф. 146 («Галицьке Намісництво»). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 78–81.
26. Монолатій І. Українсько-польський антагонізм у земельному питанні в Галичині як етносоціальний конфлікт. *Вісник Прикарпатського університету*. Історія. 2013. Вип. 23–24. С. 176, 177.
27. Нараївський Є. Правовий poradник. Коломия : Рекорд, 1932. С. 218, 225, 661.
28. Нарат Х. Де правда? Спорне питання про галицьку індемнізацію. *Часопись правнича*. Львовь. 1890. Рочникъ П. Чис. 6. С. 83.
29. Настасяк І. Причини, перебіг та значення селянської реформи в Галичині (1772–1789 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2004. Вип. 40. С. 115.
30. Настасяк І. Скасування кріпосного права в Галичині. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 1999. Вип. 34. С. 115.
31. Никифорак М. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918). Чернівці : Рута, 2004. С. 71.
32. Нотаріальна довідка, лист і телеграма про продаж князем Любомирським Андрієм докторові Межеві Людовіку маєтків у с. Скавина. *ЦДІАЛ України*. Ф. 835 («Любомирські»). Оп. 1. Спр. 1113. Арк. 3.
33. Положення про стягнення плати за складання і внесення актів в табулярні книги та видачу табулярних приписів. *ЦДІАЛ України*. Ф. 166 («Крайова табуля, м. Львів»). Оп. 1. Спр. 5649. Арк. 10–14, 33.
34. Протоколи засідань дирекції Фонду відшкодувань втрат за звільнення від земельних повинностей у зв'язку з скасуванням панщини. *ЦДІАЛ України*. Ф. 146 («Галицьке Намісництво, м. Львів»). Оп. 89. Спр. 2. Арк. 40.
35. Розпорядження губернатора Йозефа Брігідо про права та зменшення повинностей підданих в Галичині. *ЦДІАЛ України*. Ф. 765 («Колекція А. О. Петрушевича»). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 1–3.
36. Розпорядження, інструкції й роз'яснення вищих судових органів щодо питання суперечок між підданими й громадами (1858–1863 рр. *ЦДІАЛ України*. Ф. 150 («Вищий крайовий суд»). Оп. 1. Спр. 1295. Арк. 18.
37. Розпорядження, протоколи, листування та ін. документи про заснування і діяльність індемнізаційного фонду *ЦДІАЛ України*. Ф. 165 («Крайовий комітет, м. Львів»). Оп. 8. Спр. 1. Т. 1. Арк. 23.
38. Справа про майнову суперечку общини с. Мальчиці з місцевим землевласником. *ЦДІАЛ України*. Ф. 146 («Галицьке Намісництво, м. Львів»). Оп. 87. Спр. 233. Арк. 3.
39. Справа про повернення Новаторській Марії земельної ділянки в с. Унятичі проданого Соломці Юрку. *ЦДІАЛ України*. Ф. 150 («Вищий крайовий суд у м. Львові»). Оп. 1 б. Спр. 13. Арк. 3–3 зв.

40. Тейлор А. Габсбурзька монархія 1809–1918 / пер. з англ. Львів : ВНТЛ–Класика, 2002. С. 19.
41. Теоретичні основи державного земельного кадастру : навч. посібник / за ред. М. Ступеня. Львів : Новий Світ-2000, 2003. С. 13, 14.
42. Тищик Б. Історія держави та права Австрії та Австро-Угорщини (X ст.–1918 р.): навч. посібник. Львів : Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 42.
43. Торжество історичної справедливості / відп. ред. М. М. Олексюк. Львів : Видавництво Львівського університету, 1968. С. 192.
44. Т. Ст. Въ справъ спростованя книгъ грунтовыхъ. *Часопись правнича*. Львовъ. 1890. Рочникъ II. Чис. 10. С. 153.
45. Угода, доповнення до угоди (чорновик), список грошових зобов'язань нового власника і лист у справі продажу Любомирським Андрієм і Юрієм-Рафаїлом Любомирському Казимирові маєтків Городенківського ключа // Там само. Спр. 1649. Арк. 1–4, 18–20.
46. Фінансові звіти окружних управлінь [...] про витрати грошей на відшкодування збитків землевласникам. *ЦДАЛ України* у м. Львові. Ф. 146 («Галицьке Намісництво, м. Львів»). Оп. 89. Спр. 8. Арк. 27–28.
47. Франко І. Галицька індемнізація. Франко І. *Зібрання творів* : у 50-ти т. Т. 44. Книга 1. Економічні праці (1878–1887). Київ : Наукова думка, 1984. С. 119–120.
48. Франко І. Земельна власність у Галичині. Франко І. *Зібрання творів* : у 50-ти т. Т. 44. Книга 1. Економічні праці (1878–1887). Київ : Наукова думка, 1984. С. 569.
49. Brawer A. Galizien. Wie es an Österreich kam. Eine historisch-statistische studie über die inneren Verhältnisse des Landes in Jahre 1772. Leipzig; Wien, 1910. S. 54–55.
50. Bujak F. Galicya. T. II. Lwów–Warszawa : Księgarnia pod Firmą E. Wende i Spółka, 1910. S. 13.
51. Bujak F. О правіе устроју rolnego w Polsce. Warszawa : Gebethner i Wolff, [Б. п.]. S. 151.
52. Bujak F. Rozwój gospodarczy Galicyi (1772–1914). Lwów : Nakł. Księgarni poskiej Połonieckiego, 1917. S. 14.
53. Cyrkularz. Ze podatek gruntowy, reluicy ali werunkowa i dodatek woyskowy za rok 1818 płacony bydć ma. *Continuacya wyroków y rozkazów powszechnych w Galicyi i Lodomeryi Królewstwach od dnia 1 stycznia aż do końca grudnia roku 1816 wypadłych*. Leopoli : Typis Josephi Piller, 1817. S. 128–129.
54. Drdacki M. Die Frohnpatente Galiziens. Wien : Sollinger, 1838. S. 81.
55. Grodziski S. Porównawcza historia ustrojów państwowych. Kraków : Universitas, 1998. S. 270, 271.
56. Kaiserliches Patent 1848. URL : <http://www.klinebooks.com/cgi-bin/kline/32567.html> (дата звернення: 10.03.2020).
57. Kalinka W. Galicja i Kraków pod panowaniem austriackim. Paryż : Komisja Księg. Polsk., 1853. S. 17.
58. Patent którym zaprowadzasię slusznyi wu życiu swoim mocny systemat podatku gruntowy. *Continuacya wyroków y rozkazów powszechnych w Galicyi i Lodomeryi Królewstwach od dnia 1 stycznia aż do końca grudnia roku 1816 wypadłych*. Leopoli : Typis Josephi Piller, 1817. S. 159–162.
59. Pilat W. Własność ziemi i stosunki posiadania. Lwów : Nakładem Wydziału Krajowego, 1897. S. 5.
60. Powszechna ustawa o księgach gruntowych (z d. 25 lipca 1871). *Zbiór ustaw o księgach publicznych wraz z dotyczącymi rozporządzeniami oraz innemi ustawami mającemi łączność z księgami gruntowymi* / Wydał Eugenjusz Wieliczkowski. T. 1. Ustawy hipoteczne austrjackie. Kolomyja : Drukarnia A. Kisielewskiego, 1924. S. 6.
61. Rutkowski J. Historia gospodarcza Polski (do 1864 r.). Warszawa : Książka i Wiedza, 1953. S. 290.
62. Stawecki T. Rejestry nieruchomości, księgi hipoteczne i księgi wieczyste od czasów najdawniejszych do XXI wieku. *Studia Iuridica*. 2002. Vol. XL. S. 192.

63. Stýs W. Rozdrobienie gruntów chłopskich w byłym zaborze austriackim od roku 1787 do 1931. *Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie*. Lwów, 1934. T. 15. Z. 1. Lwów, 1938. S. 311.
64. Stýs W. Wpływ uprzemysłowienia na ustrój rolny. Lwów : Nakł. T-wanaukowego, 1936. S. 100.
65. Świętochowski A. Historia chłopów polskich. Poznań : Wyd-wo polskie Wegnera [Б.п.в.]. S. 12.
66. Uniwersał. Zwierchności w uciemężnieniu poddanych za officialistów swoich odpowiedzialności maja, 5 stycznia 1784. *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1784 emanatorum*. Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1784. S. 4.
67. Uniwersał. Pańszczyzna w niepogodny dzień iak ma bydź poddanym poczytana, 21 maia 1784. *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1784 emanatorum*. Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1784. S. 115.
68. Uniwersał. Porzadek podług którego grunta przez geometrów maja bydź wimierzone, 23 lutego 1784. *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1784 emanatorum*. Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1784. S. 43.
69. Uniwersał. Przedaż dóbr lub odmiana possessorów i dziedziców nie odmienia powinności ani prawo poddanych, 8 kwietnia 1784. *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1784 emanatorum*. Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1784. S. 82–83.
70. Uniwersał. Uciśnienia poddaństwa okreslaicy 5 stycznia 1781. *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1781 emanatorum*. Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1781. S. 5.
71. Uniwersał. Względem zniesienia niewolniczego poddaństwa, 5 kwietnia 1782. *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1782 emanatorum*. Leopoli : Typis Viduae Josephae Piller, 1782. S. 55.
72. Verfassungsurkundes österreichischen Kaiserstaates. URL : <http://www.verfassungen.de/-at/at-18/verfassung48.htm> (дата звернення: 10.03.2020).

References

1. Boiko, I. Y. (2017). *Halychyna u derzhavno-pravovii systemi Avstrii ta Avstro-Uhorshchyny (1772–1918)*: navch. posibnyk. Lviv : LNU im. Ivana Franka, 42, 53.
2. Boiko, I. (2013). *Pravove rehulivannia tsyvilnykh vidnosyn v Ukraini (IX–XX st.)*: [navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakladiv]. Kyiv: Atika, 266, 276.
3. Budzynovskiy, V. (1895). *Khlopska posilist v Halychyni i novochasni suspilno-reformatorski zmahannia*. Lviv: Z «Narodnoi Drukarni» V. Manietskoho, 8.
4. Vytanovych, I. (1936). *Selianska dolia vid chasiv Khmelnychchyny do 1848 r. Istoriia ukrainskoho selianstva*. Chastyna II. Lviv: Nakladom «Samoosvity», 30, 39, 40.
5. Herasymenko, M. (1959). *Ahrarni vidnosyny v Halychyni v period kryzy panshchynnoho hospodarstva*. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii Nauk Ukrainskoi RSR, 41, 135, 297.
6. *Holovna Ruska Rada (1848–1851): protokoly zasidan i knyha korespondentsii* (2002) / za red. O. Turiiia. Uporiadn. U. Kryshchalovych ta I. Svarnyk. Lviv: Instytut Istorii Tserkvy UKU, 59.
7. Dnistrianskyi S. (1910). *Tabularne zasydzhenie*. Lviv: B.v., 31.
8. Dnistrianskyi, S. (1923). *Richeve pravo*. Praha: Ukrainskyi universytet, 155, 180.
9. Dohovory, kvytantsii, zastavni dokumenty ta in. pro orendu derzhavnykh maietkiv. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 160. Op. 6. Spr. 219. Ark. 16, 27.
10. Dodatok. Okremi zemelni zakony.(1919). In Dnistrianskyi, S. *Tsyvilne pravo*. Tom I. Viden: [Nakladom avtora], 723, 729.
11. Instruktсии i dyrektyvy Ministerstva zemlerobstva. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 146 («Halytske Namisnytstvo, m. Lviv»). Op. 72. Spr. 67. Ark. 2–5.

12. Honcharenko, V. D., Iermolaiev, V. M., Rumiantsev, V.O. ta in. (2013). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy*: pidruchnyk / Za red. V. D. Honcharenka. Kharkiv: Pravo, 260, 261.
13. Kozmuk, P., Kozmuk, A. (2004). *Derzhavna reiestratsiia zemelnykh dilianok, inshoho nerukhomoho maina ta prav na nykh*. Chernivtsi: Bukrek, 73–74.
14. Korytko, L. (2011). *Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti subiektiv hospodariuvannia Skhidnoi Halychyny ta Bukovyny v skladi Avstro-Uhorshchyny*. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 46.
15. Kosachevskaia, E. (1965). *Vostochnaia Halytsiia nakanune y v peryod revoliutsyy 1848 h*. Lvov: Yzdatelstvo Lvovskoho unyversyteta, 83.
16. Kravets, M. (1964). *Selianstvo Skhidnoi Halychyny i Pivnichnoi Bukovyny u druhii polovyni XIX st*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 19, 30, 56.
17. Levytskyi, K. (1927). *Istoriia politychnoi dumky halytskykh ukrainsiv*. Lviv: Z drukarni oo. Vasylian u Zhovkvi, 13.
18. Levytskyi, K. (1895). *Nashi servituty. Chasopys pravnycha*. Lviv. Rochnyk V (Za pershyi chvert), 28.
19. Levytskyi, K. (1900). *Pro nevazhnist v novim protsesi tsyvilnim*. Lviv: Nakladom NTSh, 6.
20. Lystuvannia z imperatorom Frantsom I, Nadvirnoiu kantseliariiieu ta in. pro proekty ekonomichnoho i politychnoho pidnesennia Halychyny. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 146 («Halytske Namisnytstvo, m. Lviv»). Op. 7. Spr. 749. Ark. 8–12, 53.
21. Lystuvannia z Lvivskym okruzhnym upravlinniam pro urehuliuвання прав korystuvannia zemelnymy diliankamy mizh obshchynoiu s. Bilka Shliakhetska i zemlevlasnykom s. Hermaniv. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 146 («Halytske Namisnytstvo, m. Lviv»). Op. 87. Spr. 216. Ark. 14.
22. Lystuvannia z Nadvirnoiu kantseliariiieu pro rozghliad pytan shchodo splaty podatkov, vidrobitku panshchyny toshcho. In *TsDIAL Ukrainy* u m. Lvovi. F. 146 («Halytske Namisnytstvo, m. Lviv»). Op. 5. Spr. 2949. Ark. 53.
23. Melnychuk, N. (2015). Zminy u pravovomu rehuliuванні zemelnykh vidnosyn u Halychyni pid vplyvom revoliutsii 1848 r. v Avstriiskii imperii. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, № 2(II)*, 42.
24. Melnychuk, N. (2015). Peredumovy zemelnykh reform a Avstriiskii monarkhii za Marii Terezii ta Yosyfa II ta yikh poshyrennia u Halychyni. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, №1*, 41, 42, 54.
25. Memorial hubernatora pro politychne i sotsialno-ekonomichne stanovyshche Halychyny v chas yii pryednannia do Avstriiskoi imperii. In *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Lvovi (TsDIAL Ukrainy)*. F. 146 («Halytske Namisnytstvo»). Op. 1. Spr. 5. Ark. 78–81.
26. Monolatii, I. (2013). Ukrainsko-polskyi antahonizm u zemelnomu pytanni v Halychyni yak etnosotsialnyi konflikt. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriia, vyp. 23–24*, 176, 177.
27. Naraiivskyi, Ie. (1932). *Pravovyi poradnyk*. Kolomyia: Rekord, 218, 225, 661.
28. Narat, Kh. (1890). De pravda? Sporne pytanie pro halytsku yndemnizatsiiu. *Chasopys pravnycha*. Lvovъ. Rochnykъ II. Chys. 6. S. 83.
29. Nastasiak, I. (2004). Prychyny, perebih ta znachennia selianskoi reformy v Halychyni (1772–1789 rr.). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna, vyp. 40*, 115.
30. Nastasiak, I. (1999). Skasuvannia kriposnoho prava v Halychyni. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna, vyp. 34*, 115.
31. Nykyforak, M. (2004). *Bukovyna v derzhavno-pravovii systemi Avstrii (1774–1918)*. Chernivtsi: Ruta, 71.
32. Notarialna dovidka, lyst i telehrama pro prodazh kniazem Liubomyrskym Andriiem doktorovi Mezhevi Liudoviku maietkiv u s. Skavyna. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 835 («Liubomyrski»). Op. 1. Spr. 1113. Ark. 3.

33. Polozhennia pro stiahnennia platy za skladannia i vnesennia aktiv v tabuliarni knyhy ta vydachu tabuliarnykh pryypysiv. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 166 («Kraiova tabulia, m. Lviv»). Op. 1. Spr. 5649. Ark. 10–14, 33.
34. Protokoly zasidan dyreksii Fondu vidshkoduvan vtrat za zvilnennia vid zemelnykh povynnosti u zviazku z skasuvanniam panshchyny. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 146 («Halytske Namisnytstvo, m. Lviv»). Op. 89. Spr. 2. Ark. 40.
35. Rozporiadzhennia hubernatora Yozefa Brihido pro prava ta zmenshennia povynnosti piddanykh v Halychyni. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 765 («Kolektsiia A. O. Petrushevycha»). Op. 1. Spr. 55. Ark. 1–3.
36. Rozporiadzhennia, instruksii y roziasnennia vyshchykh sudovykh orhaniv shchodo pytannia superechok mizh piddanymy y hromadamy (1858–1863 rr.). In *TsDIAL Ukrainy*. F. 150 («Vyshchy kraiovyi sud»). Op. 1. Spr. 1295. Ark. 18.
37. Rozporiadzhennia, protokoly, lystuvannia ta in. dokumenty pro zasnuvannia i diialnist indemnizatsiinoho fondu. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 165 («Kraiovyi komitet, m. Lviv»). Op. 8. Spr. 1. T. 1. Ark. 23.
38. Sprava pro mainovu superechku obshchyny s. Malchytysi z mistsevym zemlevlasnykom. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 146 («Halytske Namisnytstvo, m. Lviv»). Op. 87. Spr. 233. Ark. 3.
39. Sprava pro povernennia Novatorskii Marii zemelnoi dilianky v s. Uniatchi prodanoho Solomtsi Yurku. In *TsDIAL Ukrainy*. F. 150 («Vyshchy kraiovyi sud u m. Lvovi»). Op. 1 b. Spr. 13. Ark. 3–3 zv.
40. Teilor, A. (2002). *Habsburzka monarkhiia 1809–1918* / Per. z anh. Lviv: VNTL–Klasyka, 19.
41. *Teoretychni osnovy derzhavnoho zemelnoho kadastru: Navchalnyi posibnyk*. (2003) za red. M. Stupenia. Lviv: Novyi Svit-2000, 13, 14.
42. Tyshchyk, B. (2003). *Istoriia derzhavy ta prava Avstrii ta Avstro-Uhorshchyny (X st.–1918 r.): navch. posibnyk*. Lviv: Vyd-vo LNU imeni Ivana Franka, 42.
43. *Torzhestvo istorychnoi spravedlyvosti*. (1968) / vidp. red. M. M. Oleksiuk. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 192.
44. T. St. Въ справѣ сprostovania knyhъ gruntovykhъ. (1890). *Chasopys pravnycha*. Lvovъ. Rochnykъ II. Chys. 10. S. 153.
45. Uhoda, dopovnennia do uhody (chornovyk), spysok hroshovykh zoboviazan novoho vlasnyka i lyst u spravi prodazhu Liubomyrskym Andriiem i Yuriem-Rafailom Liubomyrskomu Kazymyrovi maietkiv Horodenkivskoho kliucha. Tam samo. Spr. 1649. Ark. 1–4, 18–20.
46. Finansovi zvity okruznykh upravlin [...] pro vytraty hroshei na vidshkoduvannia zbytkiv zemlevlasnykam. In *TsDIAL Ukrainy* u m. Lvovi. F. 146 («Halytske Namisnytstvo, m. Lviv»). Op. 89. Spr. 8. Ark. 27–28.
47. Franko, I. (1984). Halytska indemnizatsiia. In Franko, I. *Zibrannia tvoriv: U 50-ty t. T. 44. Knyha 1. Ekonomichni pratsi (1878–1887)*. Kyiv: Naukova dumka, 119–120.
48. Franko, I. (1984). Zemelna vlasnist u Halychyni. In Franko I. *Zibrannia tvoriv: U 50-ty t. T. 44. Knyha 1. Ekonomichni pratsi (1878–1887)*. Kyiv: Naukova dumka, 569.
49. Brawer, A. (1910). *Galizien. Wie es an Österreich kam. Eine historisch-statistische studie über die inneren Verhältnisse des Landes in Jahre 1772*. Leipzig; Wien, 54–55.
50. Bujak, F. (1910). *Galicya*. T. II. Lwów–Warszawa: Księgarnia pod Firmą E. Wende i Spółka, 13.
51. Bujak, F. *O naprawie ustroju rolnego w Polsce*. Warszawa: Gebethner i Wolff, [Б. п.]. S. 151.
52. Bujak, F. (1917). *Rozwój gospodarczy Galicyi (1772–1914)*. Lwów: Nakł. Księgarni polskiej Połonieckiego, 14.
53. Cyrkularz. *Že podatek gruntowy, reluicy ali werunkowa i dodatek woyskowy za rok 1818 płacony być ma*. (1817). In *Continuacya wyroków y rozkazów powszechnych w Galicyi i Lodomeryi Królestwach od dnia 1 stycznia aż do końca grudnia roku 1816 wypadłych*. Leopoli: Typis Josephi Piller, 128–129.
54. Drdacki, M. (1838). *Die Frohnpatente Galiziens*. Wien: Sollinger, 81.

55. Grodziski, S. (1998). *Porównawcza historia ustrojów państwowych*. Kraków: Universitas, 270, 271.
56. Kaiserliches Patent 1848. Retrieved from <http://www.klinebooks.com/cgi-bin/kline/32567.-html> (дата звернення: 10.03.2020).
57. Kalinka, W. (1853). *Galicja i Kraków pod panowaniem austriackim*. Paryż: Komisja Księg. Polsk., 17.
58. Patent którym zaprowadzasię słuszni wu życiu swoim mocny systemat podatku gruntowy. (1817). In *Continuacya wyroków y rozkazów powszechnych w Galicyi i Lodomeryi Królestwach od dnia 1 stycznia aż do końca grudnia roku 1816 wypadłych*. Leopoli: Typis Josephi Piller, 159–162.
59. Pilat, W. (1897). *Własność ziemi i stosunki posiadania*. Lwów: Nakładem Wydziału Krajowego, 5.
60. Powszechna ustawa o księgach gruntowych (z d. 25 lipca 1871). (1924). In *Zbiór ustaw o księgach publicznych wraz z dotyczącymi rozporządzeniami oraz innemi ustawami mającemi łączność z księgami gruntowemi*. Wydał Eugenjusz Wieliczkowski. T. 1. Ustawy hipoteczne austrjackie. Kolomyja: Drukarnia A. Kisielewskiego, 6.
61. Rutkowski, J. (1953). *Historia gospodarcza Polski (do 1864 r.)*. Warszawa: Książka i Wiedza, 290.
62. Stawecki, T. (2002). Rejestry nieruchomości, księgi hipoteczne i księgi wieczyste od czasów najdawniejszych do XXI wieku. *Studia Iuridica*. Vol. XL. S. 192.
63. Styś, W. (1938). Rozdrobienie gruntów chłopskich w byłym zaborze austriackim od roku 1787 do 1931. In *Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie*. Lwów, 1934. T. 15. Z. 1. Lwów, S. 311.
64. Styś, W. (1936). *Wpływ uprzemysłowienia na ustrój rolny*. Lwów: Nakł. T-wanaukowego, 100.
65. Świętochowski, A. *Historia chłopów polskich*. Poznań: Wyd-wo polskie Wegnera [Б.р.в.], 12.
66. Uniwersał. Zwierchności w uciemienzeniu poddanych za officialistów swoich odpowiedziec maja, 5 stycznia 1784. (1784). In *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1784 emanatorum*. Leopoli: Typis Viduae Josephae Piller, 4.
67. Uniwersał. Pańszczyzna w niepogodny dzień iak ma bydż poddanym poczytana, 21 maia 1784. (1784). In *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1784 emanatorum*. Leopoli: Typis Viduae Josephae Piller, 115.
68. Uniwersał. Porzadek podług którego gruntu przez geometrów maja bydż wimierżone, 23 lutego 1784. (1784). In *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1784 emanatorum*. Leopoli: Typis Viduae Josephae Piller, 43.
69. Uniwersał. Przedaż dóbr lub odmiana possessorów i dziedziców nie odmienia powinności ani prawo poddanych, 8 kwietnia 1784. (1784). *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1784 emanatorum*. Leopoli: Typis Viduae Josephae Piller, 82–83.
70. Uniwersał. Uciśnienia poddaństwa okreslaicy 5 stycznia 1781. (1781). In *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1781 emanatorum*. Leopoli: Typis Viduae Josephae Piller, 5.
71. Uniwersał. Względem zniesienia niewolniczego poddaństwa, 5 kwietnia 1782. (1782). In *Continuatio edictorum et mandatorum universalium a die 1 Januari ad ultimam Decembris anno 1782 emanatorum*. Leopoli: Typis Viduae Josephae Piller, S. 55.
72. Verfassungsurkundes österreichischen Kaiserstaates. Retrieved from <http://www.-verfassungen.de/at/at-18/verfassung48.htm> (дата звернення: 10.03.2020).

LEGAL REGULATION OF LAND RELATIONS IN GALICIA AS A PART OF AUSTRIA AND AUSTRIA-HUNGARY (1772–1918)

Oksana Lesyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: oksana.lesyk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4512-2338*

The article reveals the peculiarities of the formation and development of legal regulation of land relations in Galicia as a part of Austria and Austria-Hungary (1772–1918). It is noted that such legal regulation was carried out on the basis of individual imperial patents, ministerial orders and instructions, and starting from 1861, decisions of the Galician Regional Diet were added to them. A separate complex normative legal act - the land code in the modern sense of the term, which would regulate land relations at the time under study, did not exist in the Habsburg monarchy. Only after the adoption of the Civil Code in 1811, it was possible to unify a number of aspects in the field of legal relations in the land sector. But even in that case, the Civil Code of 1811 actually regulated only what arose from the property rights to a land plot, providing a number of norms, the purpose of which was to protect the rights of noble property.

In 1828, a new land cadastre called «definitum» was introduced in Galicia, which operated until the beginning of the Second World War.

Another change in the legal regulation of land relations in Galicia took place after the «Spring of Nations» revolution.

On June 7, 1883, the Comassation (Combination of Land Plots) Act was passed. The latter, in particular, provided for the right to combine land plots with the participation of representatives of the authorities and in accordance with the current legislation.

Austrian civil law recognized land as unlimited property with the right of «use» and «abuse». However, there was a difference in the legal status of individual lands. In particular, the subject who owned the land did not have the right to divide it, pledge it, or even inherit it. At the same time, the court (*dominia*) did not have the right to divide this land or exchange it for another without government permission. Also, with the permission of the government, the yard could remove an unwanted peasant from the soil, but it was necessary to plant another one in his place. Restrictions on the ownership, tenure or inheritance after the abolition of manor in 1848 became much less, as they were no longer determined by manor relations. After the abolition of the master's power over his subjects and the transformation of the peasants into the subjects of the emperor, the state placed the peasants under the jurisdiction of the public authorities. Urbairal relations were recognized as a sphere of private law civil relations. But even despite the gradual improvement of the legal framework for the regulation of land ownership, land use, lease, pledge or inheritance, vestiges of patrimonial law were preserved and constantly revived in land relations.

Keywords: legal regulation, land legal relations, legislation, Galicia, Austria-Hungary.

*Стаття: надійшла до редакції 10.09.2022
прийнята до друку 10.11.2022*